

Рецензія на монографію
Купчинська Зоряна Олегівна
«СТРАТИГРАФІЯ АРХАЇЧНОЇ ОЙКОНІМІЇ УКРАЇНИ»

Ключові слова: ойконімія, стратиграфія, картосхеми ойконімів, стратиграфічний метод

Дослідження ойконімії як у синхронії, так і в діяхронії має важливе значення для розуміння цілого фрагмента картини світу певного народу, адже ойконімні типи відображають те, як людина сприймала світ на кожному історичному етапі. Зоряна Купчинська в монографії «Стратиграфія архаїчної ойконімії України» розглядає ойконімний матеріал у трьох аспектах: ареальному, хронологічному та статистичному. Такий підхід дав змогу подивитися на назви українських населених пунктів крізь історичну перспективу та їх просторове поширення. Дослідниця здійснила величезну за обсягом і кропітку роботу: а) виявила в писемних пам'ятках за різні століття географічні назви на *-ьскъ, *-ьп, *-itji, *-any*/-jany, *-j(ь), *-in, *-овъ*/-евъ; б) уклала діяхронний реєстр архаїчних типів ойконімів України; в) з'ясувала історичні передумови виникнення назв на *-ьскъ, *-ьп, *-itji, *-any*/-jany, *-j(ь), *-in, *-овъ*/-евъ; г) окреслила ареали архаїчних типів ойконімів на всіх хронологічних зрізах. Особливо заслуговують на увагу й високу наукову оцінку укладені З. Купчинською картосхеми ойконімів на *-ьскъ, *-ьп, *-itji, *-any*/-jany, *-j(ь), *-in, *-овъ*/-евъ на вісьмох історичних етапах: 1. – до XIV ст.; 2. – XIV ст.; 3. – XVI ст.; 4. – XVII ст.; 5. – XVIII ст.; 6. – XIX ст.; 7. – XX ст.; 8. – XXI ст. Це безперечно вдала в україністиці спроба представлення просторового вияву ойконімного матеріалу в діяхронії.

Працю Зоряни Купчинської варто розглядати в рідчій виконання масштабного наукового проекту – створення Загальнослов'янського ономастичного атласу, до якого, безсумнівно, увійдуть матеріали української дослідниці.

Аналіз ойконімів із окресленими суфіксами здійснено за продуманою схемою:

- вияв та стан дослідження таких утворень у слов'янській топономастиці;
- вияв та стан дослідження (з підрахунками одиниць) таких утворень в українській топономастиці;
- реалізація (словотвірні моделі, лексичне, граматичне значення, територіальні вияви) в українських текстах від найдавніших фіксацій до сьогодення;
- порівняння досліджуваних вітчизняних ойконімів з відповідними типами в інших слов'янських мовах.

Такий підхід дав можливість простежити питомість/запозиченість, продуктивність/непродуктивність, просторовий вияв аналізованих моделей.

У першому розділі «Ойконімна стратиграфія» дослідниця акцентує увагу на основних термінах сучасної ойконімії, вказуючи що вони носять омонімічний характер, оскільки окремі лексеми (корені), переважно латинського чи грецького походження, давно стали універсаліями, які набули онтологічного статусу (с. 11). В огляді відповідної літератури З.Купчинська справедливо зауважує, що стратиграфічний метод активно використовували й використовують в польській, чеській та німецькій ономастиці. Останнім часом поширений він і в українській ойконімії.

Другий розділ «Архаїчна ойконімія України: мовно-історичний аспект» присвячений характеристиці ойконімів з

топонімоформантами *-j(ь) /Добромль, Літогоща/, *-ьскъ /Буськ, Луцьк/, *-ьп /Дубно, Метельне/, *-itji /Мислятичі, Замисловичі/, *-anu*/-janu /Житани, Вижняни/, *-in /Малин, Оринин/, *-овъ*/-евъ /Ожидів, Бердичів/. Цілком слушними видаються нам міркування авторки про те, що дослідження таких утворень в ареальному та хронологічному аспектах можуть прояснити процес формування не лише української, але й загальнослов'янської ойконімної системи (с. 32-33). Аналіз окремих груп топонімів переконливо демонструє, що такий матеріал нерідко доповнює незасвідчені (зниклі?) в староукраїнський період форми. Наприклад, у староукраїнській мові не виявлено прикметників, що формувалися за допомогою суфікса *-ьп від іменників – назв істот, однак ці давні утворення збереглися в архаїчній ойконімії України: *Бджільна, Толубне, Drozdny, Журавна, Кобильне, Медвидно* та ін. (с. 35).

У третьому розділі «Часово-просторові координати архаїчних типів ойконімії України» Зоряна Купчинська подає хронологію та географію досліджуваних назв. На 56 ойконімних картосхемах представлено онімний матеріал від найдавніших виявів у писемних пам'ятах до сьогодення. Щоб уявити обсяг залученого матеріалу та виконаної роботи варто вказати, що цей розділ становить 1039 сторінок. Кожна аналізована топоназва паспортизована. Крім хронологічного та просторового представлення, дослідниця в кінці наводить алфавітний покажчик ойконімів на відповідний суфікс, що значно полегшує пошук лексем.

Комплексне застосування трьох методів – ареалогічного, стратиграфічного та статистичного – дозволили дослідниці зробити й відповідні висновки. Так, за підрахунками З. Купчинської, географічних назв на *-ьп, *-ьскъ на українській території є значно більше, ніж на інших слов'янських. До двадцяти лексем, засвідчених

на українських теренах, не виявлено загальнослов'янських відповідників ойконімів на *-ьsk-. Властиво український матеріал заповнює цю ономастичну лакуну (с. 46).

Заслуговують на увагу спостереження дослідниці про визначення роду у відприкметникових ойконімах на *-ьskъ. Зоряна Купчинська зауважує, що теперішній чоловічий рід відад'єктивів Луцьк, Турійськ, Шумськ та ін. мотивований іменником, з яким цей прикметник первинно був пов'язаний – *город*, *град*, *грод*. Іменник, що позначав велике поселення – *місто*, став уживатися в українських текстах пізніше.

Висловимо деякі міркування, які, на нашу думку, ускладнюють сприймання тексту. На жаль, у монографії не вказано принципів представлення ойконімного матеріалу, передовсім найдавніших виявів. Одні назви подані, треба думати, за фіксацією в пам'ятках з коментарем – *Корчьскъ* (суч. н. Корець, Рв., 1151), інші без коментарів – *Ушьскъ* (Волинська земля, 1150), а більшість за сучасною орфографією – *Камінь-Каширський* (Вл., 1196), *Луцьк* (Вл., 1085) /с. 169/. Якщо йдеться про найдавніші писемні свідчення, то доречно було б їх також подати у відповідних записах.

У списку літератури, думаємо, було б доречніше вдатися до певних скорочень окремих позицій, а не подавати всю назву або більшу її частину, як от: *Взаимодействие лингвистических ареалов*, *Проблеми сучасної ареалогії*, *Славянское и балканское языкознание*, *Теория и методика ономастических исследований*, *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* та ін. Такі неекономні покликання розширили й без того громіздку монографію.

Дослідження Зоряни Олегівни Купчинської „Стратиграфія архаїчної ойконімії України” – новий крок в осмисленні актуальної

й важливої для україністики проблеми, а саме – історичної топонімістики. Авторка вводить у широкий мовознавчий обіг новий фактологічний матеріал, збагачує українську ойконімію новаторськими ідеями, поглиблює теоретичну базу поставленої проблеми. Наведний у монографії матеріал стане в подальшому ґрунтовною базою для історико-етимологічних студій не лише з української, але й слов'янської ономастики.